

УДК 338.439.5

V. Zaborovsky, State Agrarian and Engineering University in Podilya

CURRENT STATUS OF AGRICULTURAL MARKET EXCHANGE

Annotation. The economy of Ukraine has an important agricultural market place, as the value added created in agriculture in recent years is more than 8%. The agricultural sector is strategically important for Ukraine, because thanks to its efficient operation is ensured food security.

The subject of research is applied aspects of the exchange market of agricultural products in Ukraine in conditions of market relations.

Object of study – the exchange market for agricultural products in Ukraine, presented by the National Association of exchanges Ukraine, its structure, level of functioning, the nature of the relationship between contractors and other actors in the process of sale.

Successful development of agriculture requires the formation of an effective agricultural market infrastructure. As no field in exchange the state regulatory system and policy exchange market actually develops spontaneously, using complete lack of control.

The majority of established exchanges not eligible exchange institution, because they act as commercial firms. More than 50% of exchanges Ukraine does not sell, there is a constant process of reorganization of these structures, some of them can not perform the functions inherent in classical exchanges.

For cost-effective operation of the exchange of agricultural market should: approve the state program of commodity exchange market in the period from 2010 to 2020; improve existing legislation; a public authority for the regulation of commodity exchange market activity; delegated to NGOs with clear mandates for the effective regulation of commodity

exchange market; create conditions for the implementation of term exchange contracts, whose underlying asset is an agricultural product, and the mechanisms of their clearing and settlement services; use global experience in options stock market and the introduction of advanced electronic exchange systems; minimize administrative interference by the state in exchange activities of the agricultural market; prepare professional commodity exchange market and their certification.

Keywords: agricultural market infrastructure of the market, stock exchange, stock exchange transactions, demand, supply, agricultural production.

В.П. Заборовський, старший викладач ПДАТУ

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ БІРЖОВОГО АГРАРНОГО РИНКУ

Визначені об'єктивні та суб'єктивні передумови виникнення агробіржового ринку. Розглянута динаміка функціонування товарних бірж в умовах переходу до ринкової економіки. Проаналізовані основні показники діяльності бірж. Встановлено, що переважна кількість бірж в Україні не відповідає біржовому інституту. Розроблені пропозиції для економічно ефективної роботи біржового аграрного ринку.

Ключові слова: аграрний ринок, інфраструктура ринку, біржа, біржова угода, попит, пропозиція, сільськогосподарська продукція.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Організований аграрний ринок – сукупність правовідносин, пов'язаних з укладанням та виконанням цивільно-правових договорів, предметом яких є сільськогосподарська продукція, за стандартизованими умовами та реквізитами біржових договорів (контрактів) і правилами Аграрної біржі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. В економіці України аграрному ринку належить важливе місце, адже валова додана вартість, створена в сільському господарстві, за останні роки складає більше 8%. Аграрний сектор економіки є стратегічно важливим для України, адже завдяки його ефективній діяльності забезпечується продовольча безпека країни [1, с. 23].

Питанням удосконалення механізмів функціонування біржового аграрного ринку України присвячено ряд наукових праць таких вітчизняних вчених-економістів: П.І. Гайдуцького, П.Т. Саблука, О.М. Сохацької, Ю.П. Воскобійника, О.М. Шпичака, О.М. Могильного, Г.В. Черевка.

Завдання і цілі статті. Завданням дослідження є прикладні аспекти діяльності біржового ринку сільськогосподарської продукції в Україні в умовах становлення ринкових відносин та розробка пропозицій для підвищення ефективності його функціонування. Цілями дослідження є вивчення структури, рівня функціонування, характеру взаємовідносин між контрагентами та іншими суб'єктами процесу купівлі-продажу на агробіржовому ринку.

Матеріали і методика дослідження. Інформаційною базою дослідження послужили офіційні дані Держкомстату України, інформаційні матеріали про роботу аграрних та товарних бірж України по торгівлі сільськогосподарською продукцією, матеріали Міністерства агропромислового комплексу, аналітичні звіти Національної асоціації бірж України, а також наукові методичні та літературні джерела.

Процес наукового дослідження базується на діалектичному методі пізнання дії економічних законів і системному підході до вивчення суті аналізу та прогнозу економічних явищ в процесі оптової торгівлі сільгосппродукцією.

Виклад основного матеріалу дослідження. Успішний розвиток аграрної сфери економіки потребує формування ефективної інфраструктури аграрного ринку [2, с. 12].

Таблиця 1

Сучасний стан інфраструктури аграрного ринку, одиниць

Об'єкти інфраструктури	2001 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Біржі всього	88	386	467	479	499	503
Акредитовані товарні біржі	43	39	39	40	39	39
Агроторгові доми	353	388	347	330	314	238
Оптово-продовольчі ринки	415	863	892	800	н/д	934
Оптово-плодоовочеві ринки	-	614	694	684	677	686
Дрібнооптові ринки живої худоби та птиці	-	394	389	416	426	509
Аукціони живої худоби та птиці	205	206	148	163	169	115
Кредитні спілки	261	425	478	501	н/д	534
Обслуговуючі кооперативи	725	1044	970	979	923	761
Виставки ярмарки	1260	2528	2024	4014	5677	6721
Заготівельні пункти	16357	22384	22362	21741	21491	17722

У 90-х роках суб'єкти господарської діяльності отримали право самостійної ініціативи щодо вибору виробництва товарного продукту та напрямків його використання. У сфері заготівлі і переробки сільськогосподарської продукції державна монополія ліквідована, підприємства по закупівлі та переробці сільськогосподарської продукції здебільшого приватизовані і стали власністю окремих господарів чи окремих колективів. У сфері обміну та торгівлі сільськогосподарською продукцією створилась велика кількість посередницьких структур – трейдерів, торгових домів, підприємств та організацій сервісу, які стали займатися реалізацією сільськогосподарської продукції [3, с. 18].

Такі об'єктивні та суб'єктивні передумови привели до утворення вищої ланки в інфраструктурі ринку сільськогосподарської продукції – біржового товарного ринку агропромислової продукції та продовольства. Він почав створюватись з виходом у січні 1995 року Указу Президента України «Про реформування аграрних відносин» від аукціонів по продажу сільськогосподарської продукції і продовольства, що проводились Міжбанківською валютною біржею за сприяння Національного банку України, до липня 1995 року, коли розпочалися активні торги агропродукцією на Українській аграрній біржі, а згодом і на інших товарних та аграрних біржах України. 1992 року Верховною Радою України був прийнятий Закон «Про товарну біржу», який регламентує процес формування та функціонування товарних бірж.

Як ринок, біржа поєднує мікро- і макрорівні економіки, тобто вільно господарюючих підприємців з виробництвом. Завдяки дії механізму ціноутворення біржа безперервно забезпечує господарюючих суб'єктів інформацією про зміни на ринках, виникнення нових умов обміну, появу нових видів товарів тощо. Біржа – це організація з правами юридичної особи, яка приймає участь у формуванні оптового ринку товарів, сировини, продукції, цінних паперів, нерухомості шляхом організації й регулювання біржової торгівлі у формі гласних публічних торгів за встановленими біржею правилами [2, с. 13].

Товарна біржа є організацією, що об'єднує юридичних і фізичних осіб, які здійснюють виробничу і комерційну діяльність, та має за мету надання послуг в укладенні біржових угод, виявлення товарних цін, попиту і пропозицій на товари, вивчення, порядкування і полегшення товарообігу і пов'язаних з ним торговельних операцій. Товарні біржі є тими інфраструктурними інституціями, що відображають кон'юнктуру ринку та здатні захистити його учасників від сезонних коливань цін, а також збалансувати попит і пропозицію на відповідні товари, застосовуючи для цього економічно ефективні інструменти й механізми.

Біржі України різноманітні за своєю структурою, складом учасників, правилами біржової торгівлі. При їх утворенні засновники, як правило, не ставили перед собою завдання по концентрації біржового обігу для творення ринкових цін на сировину, капітали та валюту. Біржі, особливо товарні, засновувалися як біржові посередники [6, с. 14].

Таблиця 2

Кількість зареєстрованих бірж за спеціалізацією (на початок року)

Види бірж	Роки								
	2000	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Усього	339	448	461	482	484	510	537	570	574
Універсальні	88	114	114	118	103	106	106	107	108
Товарні і товарно-сировинні	146	258	272	293	318	341	368	393	400
Агропромислові	28	29	30	30	26	25	25	25	24
Інші	77	47	45	41	37	38	38	45	42

Оскільки на початку їхньої діяльності справжній біржовий товар не міг бути предметом торгів через його державне фондування, біржі, особливо товарні, торгували та й досі торгують дрібними партіями різноманітних товарів, які не є об'єктами біржової торгівлі [4].

Унаслідок відсутності в біржовій сфері державної регуляторної системи й політики біржовий ринок фактично розвивається стихійно, в режимі цілковитої безконтрольності. Так, в Україні кількість бірж сьогодні вже сягнула рекордної цифри – 570 і значно перевищила навіть їхню чисельність у світі. Переважна більшість створених бірж не відповідає критеріям біржового інституту, оскільки вони діють як комерційні фірми, які містять у своєму найменуванні слово «біржа», хоча, насправді, не мають відношення до загальноприйнятих у світі принципів біржової торгівлі [2, с. 15].

Основні показники діяльності бірж

Показники	2005 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Кількість діючих бірж (на кінець року), одиниць	272	331	339	289
Кількість проведених торгів, одиниць	45071	84318	43047	7071
Кількість укладених угод, одиниць	117485	160184	87751	63631
Обсяги укладених угод, млн. грн.	17024,8	50995,9	51440,6	94420,0
Кількість членів бірж на кінець звітного періоду – всього, осіб	13372	47436	28203	4884
Середньооблікова чисельність штатних працівників облікового складу біржі, осіб	1396	1134	983	744
Кількість брокерських контор, незалежних брокерів – усього, одиниць	2312	2414	2439	2128

Більше 50% бірж України зовсім не торгують, відбувається постійний процес реорганізації цих структур, деякі з них не можуть виконувати функцій, властивих класичним біржам. Кількість проведених біржових торгів за п'ять останніх років скоротилася в 6,3 раза, чисельність укладених угод зменшилася в 1,8 раза. Обсяги укладених угод в 2011 році склали лише 55,5% відносно 2005 року [4, с. 21].

Таблиця 3

Структура укладених угод на біржах України за видами товарів (млн. грн.)

Показники	1995 р.	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Всього	532,9	2162,0	17024,8	50995,9	94420,0	118544,4
Метал і металопродукція	0,5	4,9	116,4	13,5	9,1	3,8
Кольорові метали	0,1	0,3	0,0	4,2	-	-
Транспортні засоби	39,8	193,4	319,9	184,5	60,2	43,5
Ліс і лісоматеріали	0,3	0,7	35,7	344,0	948,1	1297,9
Будівельні матеріали	0,1	3,6		205,7	228,7	263,1
Паливо	2,8	290,6	2517,9	2630,4	7523,8	6280,9
Непродовольчі товари	0,7	2,6	6,5	9,7	14,1	15,5
Сільськогосподарська продукція	220,8	989,7	10568,2	43787,4	63361,4	77889,6
Продовольчі товари	5,1	62,8	416,1	2272,3	20139,9	28541,8
Хімічна продукція	0,0	124,9	0,9	107,4	27,9	19,8
Нерухомість	256,7	389,0	694,5	252,4	323,8	875,7
Земельні ділянки	0,1	0,3	9,4	3,4	6,8	12,0
Інші види	5,9	107,3	2339,3	1625,7	1776,1	3300,8

Питома вага біржової торгівлі в оптовому товарообороті підприємств оптової торгівлі України склала: 2005 р. 0,3%; 2008 р. – 5,3%; 2009 р. – 5,9%; 2010 р. 4,9%; 2011 р. 8,5%; 2012 р. 10,8% [5, с. 15].

Переважна більшість створених бірж не відповідає критеріям біржового інституту, оскільки вони діють як комерційні фірми, які містять у своєму найменуванні слово «біржа», хоча, насправді, не мають відношення до загальноприйнятих у світі принципів біржової торгівлі. Такі «біржо-фірми», як правило, мають по дві брокерські контори, не здійснюють відкритих торгових операцій, не можуть визначити поточної реальної ринкової вартості товару та його дійсну вартість у майбутньому, не дають можливості здійснювати хеджування і т.д.

Сільгоспвиробник – господарський агент, що найбільше страждає від нерозвиненої структури біржового ринку. Природа його діяльності така, що без механізму біржової торгівлі йому просто неможливо досягти бажаної ефективності. Без прозорого біржового механізму сільгоспвиробник фактично стає не в змозі реалізувати надану йому економічну свободу, продавати вироблену продукцію за реальною ціною, бути впевненим у виконанні укладених ним угод, страхувати свій врожай від зміни цін на ринку і т.д. Через це українські сільгоспвиробники сьогодні 20-30% своїх прибутків витрачають на сплату за послуги трейдерам-тіньовикам [4].

Висновки. Для економічно ефективної роботи біржового аграрного ринку необхідно:

– затвердити державну програму розвитку біржового товарного ринку на період з 2010 до 2020 року; удосконалити чинне законодавство; створити державний орган з питань регулювання діяльності біржового товарного ринку; делегувати громадським організаціям більш чіткі повноваження з метою ефективного регулювання біржового товарного ринку; створити передумови для впровадження строкових біржових контрактів, базовим активом яких є сільськогосподарська продукція, а також механізмів їх розрахунково-клірингового обслуговування; використовувати світовий досвід щодо організації біржового ринку та впровадження прогресивних електронних біржових систем; мінімізувати адміністративне втручання з боку держави в діяльність суб'єктів біржового аграрного ринку; здійснювати підготовку професійних учасників біржового товарного ринку та їхню сертифікацію.

Список використаних джерел

1. Третяк О. М. Біржовий ринок у контексті глобалізаційних явищ міжнародної економіки. / Третяк О. М. // Національний вісник. – 2010. – № 15. – С. 23-33.
2. Третяк О. М. Інституціональне забезпечення біржового аграрного ринку України / О. М. Третяк // Агроінком: аграрно-інформ. наук.-виробн. журн. – 2011. – № 10-12. – С. 12-16.
3. Шарапа О. М. Розвиток біржової торгівлі в аграрній сфері України. / О. М. Шарапа // Агроінком: аграрно-інформ. наук.-виробн. журн. – 2010. – № 4-6. – С. 18-23.
4. Шибанін В. С., Піюренко І. О. Сучасний стан і напрями активізації та удосконалення біржової діяльності на аграрному ринку. / В. С. Шибанін, І. О. Піюренко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://vuzlib.com/content/view/2547/13/>
5. Україна у цифрах у 2012 році. Статистичний збірник. – К.: Держкомстат України, 2013. – 260 с.
6. Оптова і біржова торгівля України 2009-2011 роки: Статистичний збірник. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2012.

Аннотація. *Определены объективные и субъективные предпосылки возникновения агробиржевого рынка. Рассмотрена динамика функционирования товарных бирж в условиях перехода к рыночной экономике. Проанализированы основные показатели деятельности бирж. Установлено, что подавляющее количество бирж в Украине не соответствует биржевому институту. Разработаны предложения для экономически эффективной работы биржевого аграрного рынка.*

Ключевые слова: *аграрный рынок, инфраструктура рынка, биржа, биржевые сделки, спрос, предложение, сельскохозяйственная продукция.*